

Siyasal Katılım ve Akademik Özgürlük

Büşra Ersanlı, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi,
e-posta: bersanlı@marmara.edu.tr

Akademik özgürlük ne demektir? Türkiye’de bunu etraflı ve iyi bir şekilde kavrama süreci yeni yeni başlıyor. İfade özgürlüğü olmadan zaten akademik özgürlük olamaz. Her şeyin özü ifade özgürlüğü tabii ki ama akademik özgürlüğü aynı zamanda meslekî örgütlenme açısından da düşünmek gerekir. Bir ifade özgürlüğü sorunu var, bir örgütlenme hakkı var, bir de faal siyaset içinde olup aynı zamanda akademisyen olmak var. Bütün bunlar çok karmaşık bir hale gelmiş durumda. Türkiye’de akademik özgürlüğün, akademik hak ihlalleri tarihinin de iyi anlaşılmadığını düşünüyorum. İyi anlaşılmamasının nedeni meslekî dayanışmanın yaratılmamış olmasıdır. Meslekî dayanışmanın ana dürtüsünün, insanların ifade özgürlüğüyle ve bilgi üretme özgürlüğüyle bağlantılı olması da anlaşılammıştır. Her dönemde, her yeni siyasi iktidar değişiminde bir akademik tasfiye yapılması bunu gösteriyor. O zaman hiçbir meslekî dayanışma gelişmiyor. Çünkü meslekî dayanışmanın özünün, ifade özgürlüğünü, bilgi üretme özgürlüğünü teminat altına almak olduğu kavranmış değil. Meslekî dayanışmanın sadece ekonomik bir yanı olduğu düşünülüyor genellikle.

Devletler ve yönetimler hem müdahale etmemekten sorumlu, etmemeleri gerektiğini iyi bilmeleri lazım, hem de müdahale eden başka grupların akademik özgürlüğü kısıtlayıcı faaliyetlerini engellemekle yükümlü. Yani yöneticilerin hukuk açısından hem negatif hem pozitif katkısı olması gerekiyor. Hem kendisi karışmayacak hem karışanı engelleyecek. Bizde hiç böyle bir şey oldu mu? Olmadı. Böyle bir ortamda meslekî dayanışmanın gelişmesi çok zordu. Hiçbir yöneticinin karışmaması gerektiği gibi yönetici konumunda olanların akademik özgürlüğü koruması ve başkalarının karışmasını engellemesi gerekiyor. Bilim dünyasıyla ilgili, üniversitelerle ilgili tüm uluslararası sözleşmeler, tavsiye metinleri, uluslararası belgeler, hep bunu söylüyor. Bizde ise ne Magna Charta Universitatum ve Lima Sözleşmeleri (1988), ne de 1997 UNESCO Tavsiye kararları ile Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi’nin 2006 yılında aldığı, 1762 sayılı “Akademik Özgürlük ve Üniversite Özerkliğine İlişkin Tavsiye Kararı” dikkate alınıyor.

Her iktidar nasıl ortaokul, lise tarih kitaplarını değiştiriyorsa, aynı şekilde reform adı altında üniversitelerde yeni bir tasfiye yapıyor. Bu tasfiyelerin Cumhuriyet tarihi içinde çok daha fazla sol kesime yönelik olduğu da açık ama o kadar basit de değil. Çünkü biz görüyoruz ki reform baskıyla birlikte yapılıyor. Akademi

tarihimizin en önemli özelliklerinden biri budur. Reform kavramı da o zaman problem oluyor. Mesela Darülfûnun 1863'te kurulduktan sonra kırk yıl içinde üç defa kapatılıyor. 1919'da medrese eğitimi hocalar tasfiye ediliyor. Şimdi o zaman o gözle bakalım. Dinin eğitim ve bilim üzerindeki etkisini ortadan kaldırmak gibi temiz ve saf bir tedbir olabilir ama ana duygu o değil. Ana duygu, acilen yeni iktidarı savunacak insan koymak oraya. Dolayısıyla, onun derinliği nedir sathiliği nedir değil mesele. Liyakat üzerinden yapılmıyor bu işler. Biz sonradan öğreniyoruz; medrese hocalarının bazılarının birikimi yeni atanarlardan daha yüksek. Merkezi yönetime hemen kolaylıkla tâbi olacak insanlar isteniyor. 1933'te bir gecede bütün kadrolar kaldırılıyor, ertesi sabah üniversitenin yeni kadroları ilan ediliyor. Böyle bir şey, bilim üretmekle yükümlü bir alanda olamaz, böyle bir tarz olamaz.

1946'da antikomünizm her tarafa hâkim. Truman Doktrini, Marshall Planı... Bu çerçevede solcu addedilen hocalar tasfiye edildi. 50'lerin ikinci yarısında ise Milli Eğitim Bakanlığı, üniversitelerde istenmeyen hocalar için önce bakanlık emrine alma gibi bir sistem oluşturuyor, sonra tedrici tasfiyeler yapıyor. 1961 Anayasası askeri müdahaleleri kolaylaştıran bir anayasa ama aynı zamanda üniversiteleri de ferahlatan daha demokratik yanları var. Türkiye İşçi Partisi'nin 1965'te Anayasa Mahkemesine açtığı dava sonucunda biraz serbestlik oluyor çünkü o dava sonucunda propaganda olmamak koşuluyla sağ ve sol yayınlar serbest bırakılıyor. 60'ların sonunda sağ kanattan da tasfiye edilen hocalar var. Yine 71 müdahalesinden sonra Balyoz Harekâtıyla birçok öğretim üyesi görevinden uzaklaştırılıyor. 70'lerde ölümler de oluyor. 80'lerde, 19 üniversiteden 1255 öğretim üyesi 1402 sayılı Sıkıyönetim Yasası'yla saf dışı bırakılıyor. Bir de kamu görevi yasağı var. Hâlbuki ifade özgürlüğünü ve bilgi üretme özgürlüğünü teminat altına alabilecek birinci özelliklerden biri de kadro sürekliliğidir. Kadro sürekliliği olmayınca bu teminatı sağlamak mümkün değil zaten. Sonra YÖK kuruluyor ve hep eleştiriliyor, bir türlü değişmiyor. Sonra da gittikçe otoriterleşiyor. Şimdi ise doçentlik jürilerini koordine bile edemez hale geldi.

Her değişen iktidarla yeni bir tasfiye yapmanın normal olduğunu içselleştirirseniz yarın sizin istemediğiniz iktidarda bu sefer sizlere yönelik tasfiye olacağını da kabul etmiş oluyorsunuz. Bu içselleştirilmiş olduğu için de Türkiye'de maalesef örgütlenme sorunları da çok keskin oldu. Meslekî anlamda örgütlenmenin sadece bir sendika işi, meslekî hak korumanın da sadece bir ücret meselesi olduğunu düşünmek çok yüzeysel.

Ben tutuklandığım zaman akademik anlamda özgür olmamayı çok iyi anladım. Bütün bu bağlantıları kuramıyordum, meseleyi sadece BDP'li olmakla sınırlı görüyordum. Ne zaman ki iddianamedeki bütün delillerin benim yaptığım

araştırmayla ilgili olduğunu gördüm, o zaman çok iyi anladım meslekî dayanışmanın ne demek olduğunu. Çünkü ben bir partili olduğum için tutuklandım ama terör örgütü dediler. Delil olarak gösterdikleri, hazırladığım bir makaleyle ilgili bir araya getirdiğim kaynaklardı. Onların BDP Akademisi'ndeki dersle hiçbir ilgisi yoktu. Onları kamuoyuna ders notları olarak sundular. Oysa ben özerklik üzerine çalışıyordum, dolayısıyla özerklikle ilgili bütün iktidarların beğeneceği ya da beğenemeyeceği her şeyi temin ederek çalışıyordum. Artık gizli yayın, gizli olmayan yayın olarak bakamayız meseleye. Biz bilgi üreteceğiz. Ama bir gördüm ki gazetecilerde olan belgelere beni suçlayabilmek için gizli yayın muamelesi yapılıyor. Sen akademisyensin, sen bunun için bir araştırma yapıyorsun. Buna "ayaklandırma dersi" deniliyor. Sonra o ayaklandırma dersi ki, dünyanın hiçbir yerinde böyle bir müfredat yok. 2012'deki İçişleri Bakanı'nın kendi arkadaşları mağdur duruma düşünce birden bire Türkçesi geliyor. Çok güzel cümleler sarf etmeye başlıyor ama bana karşı saldırıya geçtiği zaman Türkçe konuşmıyor. Bunlar çok insanın zihnini açtı.

Bilgi üretiminin özgürlüğünü korumak için gerekli olan mesleki dayanışmanın geçmişine baktığımızda, Cumhuriyet'in kurulduğu yıllarda hatta Zeki Velidi Togan bir Bilimler Akademisi kurulması gerektiğini söylüyor. Çünkü örneğini görmüş. Sovyetler Birliği'nde yapılan araştırmaların derinliğini, siyasi olarak, ideolojik olarak bazı sorunları olsa bile, birçok konunun ne kadar zengin materyalle çalışıldığını bilen bir insan. Bunun kurulması gerektiğini söylüyor ve hatta kütüphanelerini getiriyorlar oradan ama bu Bilimler Akademisi fikri kabul edilmiyor. Ve sonra kendisi de çok iyi bir akademisyen olmakla birlikte tamamen Türkçülükle özdeşleştiriliyor, katkılarının geneli görülüyor. Daha sonra alan çalışmalarıyla katkı sunan Behice Boran'ın komünist olarak suçlanması gibi. Toplumda küçültülen, bir büyütülüp sonra aniden küçültülen birtakım insanlar haline getiriliyorlar. Aynı yeni iktidarların şunu tasfiye edelim, bunu alalım demesi gibi. Ne oluyor sonra? Türkiye'de Bilimler Akademisi 90'ların başında kuruluyor. Neden kuruluyor? Sovyetler'in dağılması sonucunda oradaki Türk kökenli cumhuriyetlerle birlikte çalışmalar yapabilmek için. Aslında siyasi amaçla kuruluyor ama diyelim ki siyasi amaçla kuruldu, bunun hakkını verdi, mesela şahane bir Türki diller sözlüğü yapıldı mı; derinlikli zengin tezlerin yazılmasına aracı oldu mu? Bir araştırma enstitüsü gibi çalıştı mı? Öyle bir şey yok. TİKA'nın çalışmalarına gününbirlik katkı... Ama içinde tabii ki iyi insanlar, iyi akademisyenler var. Sonra, 2011 yılında bir mobbing olayı başlıyor TÜBA içinde. Sonra da 138 kişi ayrılıyor. TÜBA olayı bir anlamda bitiyor. Ondan sonra da Bilim Akademisi diye örgütlenme oluyor. Şimdi bu TÜBA'nın şöyle bir bakışı var mıydı? Öğretim üyelerine, bilim insanlarına seçtikleri konularla ya da araştırma koşullarıyla ilgili engelleri takip edecek ve bunlara karşı onları savunacak bir komisyonumuz var mı? Sonra Bilim Akademisi kuruluyor. Bilim Akademisi'nin

insan hakları bölümü var ama onlar da kendi alanlarıyla ilgili çalışmaya henüz etraflıca; benim bildiğim kadarıyla en azından 2015 yılının sonuna kadar başlamış değiller. Yeni bir rapor yayınlandı 2016'da. TÜBİTAK olayı biliniyor zaten.

Cezaevindeyken benimle dayanışma amacıyla Türkiye'den, Fransa'dan, İsviçre'den, İngiltere'den, Almanya'dan bazı akademisyenlerin katılımıyla Türkiye Araştırma Öğretim Özgürlüğü Uluslararası Çalışma Grubu (Groupe international de travail - GIT: "Liberté de recherche et d'enseignement en Turquie") kuruluyor. Sonra bu oluşumun Türkiye ayağı -çok küçük bir grup-GITTürkiye raporlar da hazırlıyor, 2012, 2013, 2016. Şunu söylemek istiyorum. Bilim alanında meslekî dayanışmanın derinliğini kavramak ciddi ve çok yaygın haksızlıklar sonucu ancak yeni yeni anlaşılmaya başlandı. Ondan sonra BAK Türkiye gibi diğerleri hep 2013 ve sonrası.

Eğitim Sen Türkiye'de en geniş örgütlü sendika fakat üniversite ayağı kısıtlı. O da 2013'te ilk defa böyle bir rapor yayınlama ihtiyacı duydu. Daha önce yaptıkları, haksızlığa uğrayan tek tek öğretim üyelerini -öğretmenlerle ilgili çok daha etraflıca çalışmaları var tabii ki- uğradığı haksızlığı kamuoyuna aktarmak için basın açıklamaları gibi çalışmalar yaptı ama ülke genelinde ve dünya akademiyasında bilimsel araştırma konularının engellenmesi, geçiştirilmesi, mobbing uygulanması, yani akademik gözle takip edip geliştirmek çok yeni. Onun için şimdi böyle zor durumdayız. Ben onu hissediyorum. Bütünsel bir bakışla istatistiksel çalışmalar olmadı. Yeni yeni başlıyor. Ve bu gerçekten çok ciddi bir sorun. Hangi sebeple, hangi insan, neden bu muameleye uğradı, niye dava açıldı, o konuda açılan davalar hangileridir, nasıl seyredip sonuçlanmıştı? Bütün bunların döküm olarak akademisyenler tarafından bilinmesi lazım ki bu işin ne kadar yaygın olduğu, ne kadar kapsamlı bir saldırı olduğu anlaşılabilir. Bilgi üretiminin gerçek sahiplerinin değeri bilinsin, mücadele yöntemleri de buna göre olsun.

Siyasal katılım, sadece aktif olarak bir partiye girmek, onun görüşlerine inanıp savunmak değil. Aynı zamanda akademik özgürlüğü koruyabilmek için, düşünce özgürlüğünü koruyabilmek için meslekî dayanışma alanında da örgütlenmek lazım. Böyle bir siyasi bakışa naif diyenler olabilir ama öyle inanıyorum, düşünüyorum. Bütün alanların hepsi siyasidir. Otoritenin olduğu her noktada siyaset işlemeye başlar. Eğitim Sen'in Ekim 2013'te yayınladığı yüksek öğretim kurumlarındaki araştırma faaliyeti ve tartışma ortamı ve öğrenci profili araştırmasında, YÖK'ün 12 Eylül'ün çerçevesini çizdiği makbul siyasi zihniyetle sınırlı olduğu sonucuna varılmıştır. Ama söylüyorum dökümlerimiz yeterli değil ve bu konularda akademik araştırmayı özendiriyoruz.

Biz Türkiye Araştırma Öğretim Özgürlüğü Uluslararası Çalışma Grubu (GITTürkiye) olarak ancak üç rapor yayımlayabildik. Birincisi 2012 yılında ben henüz tutukluymken basın açıklaması olarak yapıldı. İkincisi 2013 Mayıs ayında, üçüncüsü de bu sene 2016 başında 2013’le 2015 arasındaki hak ihlallerini inceledi. Bu çalışmanın analitik yanı var ama niceliksel bir çalışma değil. Ama en azından bir takım sınıflandırmalar yapabildi ve bu sınıflandırmalar çok önemli. Ayrıca 2 Şubat 2013’te, İstanbul’da 19 il 38 üniversiteden yaklaşık 200 kişinin katılımıyla Üniversite Dayanışma Platformu oluştu. Bu toplantıdan öyle bir karar çıktı ve 2016’nın başına kadar düzenli olarak toplanan, bu olayları takip eden bir örgütlenmeydi. Fakat 2016 yılında arzu ettiğimiz örgütlenmeleri yapamadık bildiğiniz sebeplerle. Bir de vakıf üniversiteleri için, Vakıf Üniversite Emekçileri Dayanışma Ağı kuruldu. 2013’ten 2016’ya kadar akademik özgürlük konusunun anlamını tekrar düşünmek için çalışmalar oldu.

Benim bildiğim İlhan Tekeli Türkiye’de akademinin, üniversitelerin durumu ile ilgili akademik çalışma yapmış belki birkaç akademisyenden biri. Genelde dünyadaki akademik özgürlükle ilgili sözleşmeleri, tavsiye kararlarını bilmiyoruz. Meseleyi ne kadar kısıtlı bir şekilde gördüğümüzü, mesela sadece İsmail Beşikçi Hoca çerçevesinde kavradığımızı fark ettik. Bu yeterli olmuyor. İktidarın vermek istediği algı üzerinden bakmışız: tek ve aykırı, “suça meyilli” bazı öğretim üyelerinin başına gelenler... Bir bakıyorsunuz, konusu engellenenler mi dersiniz, bursu uzatılmayanlar mı dersiniz, her kategoriden mobbing mi dersiniz, her kategoriden ihlal var. O zaman bu işin öyle tek tük insanlarla kısıtlı bir iş olmadığı ve sadece gerçekten çok emek vermiş ve sivrilmiş sol görüşlü insanlarla da kısıtlı olmadığı ortaya çıkıyor. Demek ki meslekî dayanışma dediğimiz süreçte çok daha başka şeyler yapmamız gerekiyor.

GITTürkiye’nin son raporunda şu ortaya çıktı ki esas ihlaller ağırlıklı olarak örgütlenme alanında. Yani Eğitim Sen’in bir toplantısına katılmak, onun basın açıklamasına gitmek gibi... Konu üzerinden kısıtlamalar azaldı çünkü iktidardan yana olan insanların da o konuları çalışıp hazırlanması gerekiyor artık. Bunu da düşünmek lazım. Örgütlenme kısıtlaması çok yükseldi. Ve özellikle gençler üzerinde... Demek ki bu da şunu gösteriyor: yeni kadroların bu şekilde hazırlanmaması gerektiğini düşünenler var. Yeni kadroların farklı bir şekilde hazırlanması gerektiğini düşünenler var. Onları baştan yıldırınca daha kolay çünkü. Yeni girmiş, şevki kırılacak. Tabii, araştırma konuları üzerindeki tereddütler devam ediyor, hatta son yıllarda şöyle gelişmeler oldu. Doktora dersleri veriyorum, master dersleri de verdim daha önce. Tez yazacak öğrenciler “Konuyu siz mi vereceksiniz ben mi bulacağım” diye soruyor. Bir ürkeklik yani, kendi merakının peşinde koşmaya ürküyor. Son derece akıllı ama böyle bir tedbir amaçlı kendini sansürleyerek başlayan bir akademik hayat, ruh hali...

Tutuklanan Barış için Akademisyenlerin 22 Nisan'daki ilk duruşmalarına gitmiştim. Orada bir iddianame yazılmış. İddianame esas olarak özerklik kavramıyla ilgili. Ama imza metninde böyle bir şey yok. Benim tutukluluğumla o kadar bağ kurdum ki. Benim iddianamede, benim için gösterilen delillerde partinin, gazetecilerin özerklikle ilgili görüşlerini, tartışmaları dünya literatürü açısından sunma kaygısıyla Diyarbakırlı bir akademisyenle birlikte yaptığım bir çalışma vardı. Ve tabii ki o konuda elime geçebilecek her şey ortada. Ve bunlar delil. Oradan bir cümle alıyor, oradan bir cümle alıyor. Mesela bazılarının üzerinde isim var. Bütün yerellik toplantılarına gitmiştim o zaman. İsim var üzerinde, onun altında söylediği cümleyi yazmışım. O cümle benim cümlem olarak koyuluyor. Böyle yazılmış bir iddianame ve silahlı terör örgütü yöneticisi olmakla suçlanıyorum. Partili olduğum için alıyor, kadın olduğum için kolay tutuklayabiliyor, Türk olduğum için sansasyona çanak tutuyor ve hiçbir şeyden değil masada bulunduğu özerklik çalışmasından. Ve sonra kitap yayınlandı. Avukat da getirdi kitabı mahkemeye sundu. O duruşmada da tahliye oldum. Neden? Çünkü hem ulusal hem de uluslararası dayanışma çok yüksekti. 16 kişiyi bırakmak zorunda kaldılar. Şimdi de uluslararası baskı yüksek ama durum daha farklı. Özü aynı ama baskı daha büyük ve yaygın. Barış için Akademisyenlere yönelik suçlamalara bakın: “Kamuoyu oluşturma çabası” suç, yani bilgiyi üretme ve aktarma çabası; “Birleşmiş Milletler gözlemcilerinin gönderilmesi için zemin oluşturmak”, ne kadar büyük bir suç! Fakat Muzaffer Kaya'nın işaret ettiği bir konu vardı. Propaganda deniyor ya, Bese Hozat'ın talimatıyla 2000 akademisyenin harekete geçtiğini söylüyor iddianame. “En büyük propaganda budur” dedi Kaya savunmasında.

Tezleri biz nasıl yazıyoruz bunlar bilmiyor ki. Hepimiz önce kaynaklara bakarız. O kaynaklar bir taraftan mı gelmiş, çok taraflı mı? Biz öyle yapıyoruz. Mesela bazı doçentlik raporları geliyor sadece bir tarafın yaklaşımı var. Olmaz, bilim öyle üretilmez. Bazı doçentlik raporları geliyor, bir tek dergiye sekiz makale yazmış, olmaz. Sen, değişik eğilimde olan yayınlarda da sesini duyurabilecek objektiflik, olgunluk ve bilgi birikimine sahip misin, biz ona bakarız. Bütün bunlar düşünülüyor ve 2000 akademisyenin talimatla imza attığı ileri sürülüyor, düşünebiliyor musunuz? İfade özgürlüğü, akademik özgürlüğün olmazsa olmazı, akademik özgürlük de mutlaka sadece kurum özerkliğiyle ilgili değil. Akademik özgürlük demek bilim özgürlüğü, bilgiyi üretme ve yayma özgürlüğü demek. Öğrencisiyle, idarecisiyle bir üniversite ortamını müdahalesiz ayakta tutan ortam demek ve bunu sağlamakla görevli olan uluslararası sözleşmelere saygı duyan yöneticiler demek.

Şimdi ne yapılabilir? Siyasetten kaçınmak otosansür, konu seçmekten kaçınmak otosansür, konuya yaklaşımda tek alandan kaynak toplamak da otosansür; o

zaman biz ne yapacağız, nasıl bu dönemi atlatacağız? Bu dönemi atlatmak için bireysel düzeyde meslekî dayanışma konusunda çok titiz olmamız gerekiyor ve şucu bucu diye düşünmeden bunu yapmaya kendimizi alıştırmamız ve herhalde öğrencilerimize de bunu çok sıklıkla iletmemiz gerekiyor. Ki, bugün şuna öteki gün buna arasındaki bağlantıyı algılayalım ve kendimizi, meslekî dayanışmanın nasıl olabileceğine yavaş yavaş, süreç içinde yerleştirelim. Bu, ancak böyle olabilir. Bireysel düzeyde çok net olmamız lazım. Hemen, onlarla bu işi yapmam, bunlarla bu olmaz denmemeli. Bu tür bir şeyi ortadan kaldırmak için elimizden gelen her şeyi yapmamız lazım. Hiçbir şekilde unutmamamız lazım ki Cumhuriyet tarihimizin büyük bölümü bilgiyi gizlemeler, olan biteni inkâr etmeler, olanla olmayanları karıştırmalar üzerine kuruludur. Bilginin üzerindeki baskı akademik nitelikli araştırmalarla deşifre edilmeli, öğrencilerimizi buna özendirmeliyiz.

